

**ОЗЧИЛИКЛАР ТИЛЛАРИДАН
ТЕЛЕРАДИОУЗАТУВДА ФОЙДАЛАНИШ
БЎЙИЧА ТАВСИЯЛАР**

2003 йил октябрь

**ОЗЧИЛИКЛАР ТИЛЛАРИДАН
ТЕЛЕРАДИОУЗАТУВДА ФОЙДАЛАНИШ
БЎЙИЧА ТАВСИЯЛАР**

2003 йил октябрь

Ушбу китобчадан нусха кўчиришингиз мумкин; манба кўрсатилса
миннатдор бўлар эдик.
ISBN 90 - 7598908 - 3

Қўшимча маълумот учун

Миллий Озчиликлар бўйича Бош Комиссар Идораси
Office of the High Commissioner on National Minorities
Prinsessegracht 22
2514 AP The Hague
Tel: +31 (0)70 312 5555
Fax: +31 (0)70 346 5213
E-mail: hcnm@hcnm.org
www.osce.org/hcnm/

КИРИШ

Ўзининг 1992 йил июль ойидаги Хельсинки Қарорларига мувофиқ, Европада Хавфсизлик ва Ҳамкорлик Ташкилоти (ЕХҲТ) Миллий озчиликлар бўйича Бош Комиссар лавозимини «можароларни имкон қадар эрта босқичида олдини олиш воситаси» сифатида таъсис этди. Бу лавозим асосан собиқ Югославиядаги вазият Европанинг бошқа бурчакларида, айниқса демократияга ўтиш даврида бўлган давлатларда такрорланиши мумкинлиги, ҳамда давлат ва ҳукумат раҳбарлари томонидан 1990 йил ноябрда қабул қилинган Янги Европа учун Париж Хартиясида кўзда тутилган тинчлик ва фаровонлик истиқболларига хавф туғдириши эҳтимоллиги туфайли жорий этилди.

1993 йил 1 январда жаноб Макс Ван дер Стул биринчи ЕХҲТ Миллий озчиликлар бўйича Бош Комиссари (МОБК) вазифаларини бажаришга киришди. Ўзининг собиқ парламент аъзоси, Нидерландия ташқи ишлар вазири, БМТда Доимий Вакил, ва узоқ вақт давомидаги инсон ҳуқуқлари ҳимоячиси тажрибасига таяниб, жаноб Ван дер Стул ўз эътиборини Европада озчиликлар ва марказий ҳукуматлар орасида, унинг фикри бўйича кучайиши мумкин бўлган кўпгина баҳсларга қаратди. 2001 йил 1 июлда унинг ўрнини швед дипломати элчи Рольф Экеус эгаллади. У Европада Хавфсизлик ва Ҳамкорлик Кенгаши(ЕХҲК)да посткоммунистик ўзгаришлар даврида фаол иштирок этган ва қурол-яроғларни назорат қилиш ҳамда қуролсизланиш соҳасидаги ишлари, айниқса БМТнинг Ироқ бўйича Махсус Комиссиясининг Ижроия раиси лавозимида 1991-97 йилларда қурол-яроғларни текширувчи нозирларга раҳбарлик қилгани туфайли яхши танилган эди. Дипломатик воситалар орқали бешовқин ҳаракат қилиб, МОБК ўндан ошиқ давлатлар, жумладан Албания, Хорватия, Эстония, Венгрия, Қозоғистон, Қирғизистон, Латвия, собиқ Югослав Македония республикаси, Руминия, Словакия ва Украина билан ишлай бошлади. Унинг фаолияти асосан бир давлатда сони бўйича кўпчиликни, лекин бошқа давлатда озчиликни ташкил қилувчи миллий-этник гуруҳларга мансуб шахслар аралашган ва ҳар бир давлат ҳукумати манфаатларига доир бўлиб, давлатлараро кескинликлар, ҳатто можаро манбаси бўлиши мумкин вазиятларга қаратилган. Дарҳақиқат, бундай кескинликлар Европа тарихининг боришини кўп жихатдан белгилаб ўтган.

Миллий озчиликларга тааллуқли кескинликларнинг моҳияти ечимида, МОБК ушбу масалаларга мустақил, холис ва ҳамкор қатнашчи сифатида ёндашади. МОБК назорат механизми бўлмаса ҳам, барча аъзо давлат қўшилган халқаро стандартлардан ўз асосий таҳлил қамрови ва махсус тавсияларининг асоси сифатида фойдаланади. Бу жиҳатдан барча ЕХХТ қатнашчи-давлатлари олган, айниқса 1990 йилги Инсоний мезонлар бўйича Анжумани Копенгаген Хужжатининг 4 қисми миллий озчиликлар доир стандартларни тафсилотлари билан ифодаловчи мажбуриятларни эслаб ўтиш муҳимдир. Барча ЕХХТ давлатлари Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг инсон ҳуқуқлари бўйича мажбуриятлари, жумладан озчиликлар ҳуқуқлари бажаришга масъул, ва устига яна ЕХХТ давлатларининг аксарияти Европа Кенгаши стандартлари олдида ҳам масъулдир.

Ўн йилдан зиёд қизғин фаолият давомида МОБК ўзи шуғулланувчи қатор давлатларда такрор кўтарилиб, эътиборини жалб этган муайян масала ва мавзуларни аниқлади. Улар қаторида озчиликлар таълими ва озчилик тилидан фойдаланиш масалалари, айниқса миллий озчиликларга мансуб шахслар ўзлигини авайлаш ва ривожлантириш масалалари киради. МОБК шуғулланган қатор вазиятларда кўп кўтарилган учинчи масала бу давлатлар бошқарувида миллий озчиликларнинг самарали иштирокидир. ЕХХТ ҳудудидаги озчиликлар ҳуқуқларини ижросини мунтазам ва мақбул тарзда ижросини таъминлаш мақсадида, МОБК 1993 йилда тузилган ва ҳозирда ўз фаолиятини тўхтатган нодавлат ташкилот — Этник гуруҳлараро муносабатлар Жамғармасидан МОБКни қўллаб — қувватлаш мақсадида қуйидаги ишларни амалга оширишни, яъни халқаро миқёсда танилган мутахассислардан уч гуруҳ тузиб, уч тавсиялар мажмуасини: ***Миллий озчиликлар таълим ҳуқуқларига оид Гаага тавсиялари*** (1996); ***Миллий озчиликларнинг лисоний ҳуқуқларига оид Осло тавсиялари*** (1998) ва ***Миллий озчиликларнинг ижтимоий-сиёсий ҳаётда самарали иштироки бўйича Лунд Тавсияларини*** (1999) тузишни сўради. Уч тавсиялар мажмуасидан қатор давлатлар сиёсатчи ва қонунчилари кейинчалик асос сифатида фойдаланишди. Тавсияларни (бир неча тилда) МОБК Идорасидан ва қуйидаги вебсайтдан электрон шаклда текинга олиш мумкин www.osce.org/hcnm/documents/recommendations

Миллий озчиликлар тил(лар)идан телерадиодастурларда алоқа воситаси сифатида фойдаланиш МОБК эътиборини ўзига жалб этган яна бир муаммо бўлиб колди. Қатор давлатлар бундай фойдаланишни

муайян тилда (одатда аҳоли асосий қисмининг «давлат тили» ёки «расмий тил» деб белгиланган тилида) дастурлар олиб бориш учун квота белгилаш йўли билан чеклашга доир чораларни қабул қилдилар - бундай амалиёт бир қатор давлатларда озчиликлар ўртасида салбий таъсирини кўрсатди, негаки, бу нарса амалда телерадиоузатув имкониятларини чеклаб қўяди.

2001 йилнинг март ойида фикрларни фикр ифодалаш эркинлигига бағишланган ЕХХТ нинг инсоний мезонларга доир қўшимча кенгашида ЕХХТга аъзо бир қатор давлатлар томонидан ахборот воситалари ва озчиликлар масалаларига нисбатан катта қизиқиш билдирилди. Кейинроқ, худди шу ойда айрим делегациялар Доимий Кенгашга мурожаат қилиб, МОБК дан ва оммавий ахборот воситалари эркинлиги масалалари бўйича ЕХХТ Вакилидан мазкур муаммоларга биргаликда эътиборни қаратишни илтимос қилишди.

МОБК ана шундай кучли интилишларга жавобан, тилдан телерадиодастурларда алоқа воситаси сифатида фойдаланишга нисбатан иккита параллел ва ўзаро бир-бирини тўлдирувчи жараён бошлашга қарор қилди. Телерадиодастурларда озчиликлар тилларидан фойдаланишни тартибга солишга нисбатан асосий фактларни (аслида, қонунчиликни, тартибга солишни ва асосий суд амалиётини) белгилаш мақсадида ЕХХТ худудидаги қонунчилик амалиётининг таҳлили биринчи жараён бўлди. Бош комиссарнинг илтимосига кўра, таҳлил Ижтимоий-ҳуқуқий тадқиқотлар марказининг ОАВ соҳасида қиёсий қонунчилик ва сиёсат дастури (Вулфсон Коллеж, Оксфорд университети) ҳамда ОАВ соҳасида қонунчилик институти (Амстердам Университети) томонидан тузилди. Якуний тадқиқот матнини қуйидаги электрон манзил бўйича топиш мумкин: <http://www.ivir.nl/staff/mcgonagle.html>. Биринчи жараён билан бевосита боғлиқ бўлган иккинчи, алоҳида жараён давомида МОБК (ОАВ эркинлиги масалалари бўйича ЕХХТ Вакилининг Идораси билан яқин ҳамкорликда) бевосита масъул халқаро ташкилотлар билан биргаликда халқаро-ҳуқуқий ҳужжатларда қўлланилувчи тегишли қоидаларнинг (ва тегишли прецедент ҳуқуқнинг) аниқ мазмунини таҳлил қилишга киришди. Мазкур соҳада ваколатли бўлган халқаро ва ноҳукумат ташкилотлари вакиллари ҳамда мустақил тадқиқотчилар иштирок этган экспертларнинг дастлабки кенгаши 2002 йил март ойида МОБК томонидан чақирилди. Экспертларнинг кейинги кенгаши 2003 йилнинг июнида бўлиб ўтди. Унда телерадиоэшиттиришларда

озчиликни ташкил этувчи халқларнинг тилларидан фойдаланишга доир Тавсияларнинг тахминий варианты тайёрланган ҳужжат асосида муҳокама қилиш мақсад қилиб қўйилди. Ана шу иш якуналарига кўра, мустақил экспертлар 2003 йилнинг кузида тақдим этилган Тавсияларни қабул қилишди.

Мустақил экспертлар қуйидагилардан иборат бўлди:

Жулия Апостл хоним (Канада), юрист, Артикл 19, Бирлашган Қиролик; доктор Елена Чернявска (Украина), МШЕ лойиҳалар раҳбари, Европа ОАВ масалалари институти, Германия; Мария Амор Мартин Эстебанез хоним (Испания), илмий ходим ва маслаҳатчи, Оксфорд университетининг ижтимоий-ҳуқуқий тадқиқотлар Маркази, Бирлашган Қиролик; профессор Кароль Якубовия (Польша), эксперт, телерадиоэшиттиришлар бўйича Миллий кенгаш, Польша; жаноб Марк Латтимер (Бирлашган Қиролик), директор, Майнорити Райтс Групп Интернешнл, Бирлашган Қиролик; жаноб Тарлак МакГонагл (Ирландия), илмий ходим-муҳаррир, Ахборот ҳуқуқи институти, Амстердам Университети, Нидерландия; профессор Том Моринг (Финляндия), Швеция ижтимоий фанлар мактаби, Хельсинки Университети, Финляндия; профессор Монро Прайс (АҚШ) Кардозо номли ҳуқуқ Мактаби, Нью-Йорк, ва ҳамдиректор, ОАВ соҳасида қиёсий қонунчилик ва сиёсат Дастури, ижтимоий-ҳуқуқий тадқиқотлар Маркази, Оксфорд университети, Бирлашган Қиролик.

Ҳар икки кенгашнинг ишига ва кейинги мулоқот жараёнларига Европа Кенгаши Котибияти, Европа Комиссиясининг Юридик хизмати, Балтика денгизи давлатлари Кенгашининг демократик тараққиёт бўйича Комиссари Идораси, ҳамда ОАВ эркинлиги бўйича ЕХҲТ Вакилининг Идораси жуда катта ҳисса қўшдилар.

Озчиликлар ҳуқуқлари соҳасидаги мавжуд стандартлар инсон ҳуқуқларининг бир қисми бўлгани боис, экспертлар ўртасидаги маслаҳатлашувларда давлатлар инсон ҳуқуқлари бўйича қолган барча мажбуриятларга, шу жумладан, хусусан, камситмасликка риоя қилишлари асосий мақсад бўлиб қолди. Тенглик шароитида инсон шахсиятининг тўлиқ ва эркин ривожланиши инсон барча ҳуқуқларининг асосий мақсади эканлиги ҳам кўзда тутилганди. Бинобарин, экспертларнинг фикрича, фуқаролик жамияти очиқ ва

ҳаракатчан бўлиши керак ва, шу боисдан, барча шахсларни, шу жумладан, миллий озчиликларни ҳам бирлаштириши лозим. Бундан ташқари, ҳалол ва демократик бошқарувнинг мақсади бутун аҳолининг эҳтиёжлари ва манфаатларини қондиришдан иборат экан, барча ҳукуматлар ўз юрисдикциялари остида бўлган барча учун, шу жумладан, миллий озчиликларга мансуб шахслар учун ОАВдан бемалол фойдаланиш ва ҳар қандай турдаги ахборот ва ғояларни ўз тилларида тарқатишлари учун энг кўп имкониятларни таъминлашга ҳаракат қилишлари кўзда тутилган. Бу шу жумладан плюрализм (фикрлар хилма-хиллиги), бағрикенглик ва кенг доирада фикрлаш тамойилларидан ҳамда эркин, очиқ ва демократик жамият учун асосий шарт-шароитлардан бири сифатида мустақил ва плюралист ОАВнинг алоҳида аҳамиятидан келиб чиқади¹.

Илова қилинаётган Тавсияларнинг мақсади, илгари ишлаб чиқилган Гаага, Осло ва Лунд тавсиялари билан бир қаторда миллий озчиликлар масалалари билан боғлиқ кескинликни юмшатиш юзасидан давлатларнинг аниқ-равшан чора-тадбирлар кўришини рағбатлантиришдан ва, шу тариқа, МОБКнинг асосий мақсади бўлмиш можароларнинг олдини олишга кўмаклашишдан иборатдир. МОБКнинг иш тажрибаси ва тегишли халқаро стандартлар шундан далолат берадики, бундай чора-тадбирлар бир қатор муайян талабларни ҳисобга олиш ҳамда мавжуд хилма-хилликларни жамиятга сингдириш учун очиқдан-очиқ ва барча манфаатдор томонларни жалб этган ҳолда қабул қилиниши керак. Бу эса ижтимоий жипсликка кўмаклашади ва уни кучайтиради.

Тавсиялар мавжуд ҳуқуқларнинг мазмунини тушунтириш билан бирга, халқаро стандартларнинг ҳарфи ва руҳига тўла-тўқис мос келадиган ва эътиборга олинадиган ҳамда аҳоли барча қатламларининг, шу жумладан миллий озчиликни ташкил этувчи халқларнинг эҳтиёжлари ва манфаатларига мос келадиган сиёсатни ва қонунларни ишлаб чиқишда давлатларга амалий ёрдам кўрсатишни ўз олдига мақсад қилиб қўяди. Тавсиялар халқаро стандартларни изчил акс эттирган ҳолда, турли давлатлардаги ҳақиқий вазиятларга — шу жумладан айрим тилларнинг заифлигини идрок этиш ва уларнинг аҳамиятини кучайтириш истагига ижобий

¹ Қ., масалан, *Бирлашган Қиролликка қарши Хангисайг иши*, инсон ҳуқуқлари бўйича Европа судининг 1976 йил 7 декабрдаги қарори, серия А, № 24, 49 банд. Яна қаранг: инсоний мезон бўйича Копенгаген кенгаши Хужжатига муқаддима (1990й.), унда ЕХХТга аъзо давлатлар демократия ва плюрализм ғояларига содиқликларини билдиришган.

муносабат билдиради. Муайян вазиятларда яна тавсиялар бериш ва давлат сиёсати таҳлилида баён этилган ижобий тажриба намуналаридан фойдаланиш мақсадида давлатлар миллий озчиликларнинг тилларига нисбатан ўз мажбуриятларини қандай бажара олишлари ҳақида бир қатор таклифлар ўртага ташланди.

Тавсиялар ҳозирги замон телекўрсатув ва радиоэшиттиришларнинг технологик жиҳатдан ривожланиши ва коммуникация соҳасида бир неча тиллардан фойдаланиш имкониятларининг ортиб бориши эътиборга олган ҳолда ўқилиши ва амалга оширилиши ҳам кўзда тутилган. Телекўрсатув ва радиоэшиттиришларнинг равнақи, ранг-баранглиги ва мустақиллигини таъминлашда эркин бозорнинг муҳим аҳамияти ҳам Тавсияларда акс эттирилган, бунда ҳам давлат эшиттиришларида, ҳам хусусий сектор эшиттиришларида миллий озчиликларнинг тилларидан фойдаланишга доир мажбуриятларни амалга ошириш юзасидан турли вариантлар таклиф этилган.

Тавсиялар тўртта кичик сарлавҳага бўлинган бўлиб, уларда умумий тамойиллар, сиёсат, миллий озчиликлар тилларини тартибга солиш ва қўллаб-қувватлаш юзасидан ўн еттита алоҳида тавсиялар гуруҳланган. Барча тавсияларни I қисмда баён этилган Асосий Тамойилларга мувофиқ талқин қилиш зарур. II қисмда давлатларнинг мазкур соҳада сиёсат ва қонунларни ишлаб чиқишлари зарурлиги белгиланган ва тегишли тавсиялар берилган. Шунингдек, оқилона тартибга солишнинг айрим ўлчамлари ҳам белгилаб берилган. Охирги бўлимда миллий озчиликларнинг тилларини қўллаб-қувватлашнинг айрим усуллари баён этилган. Илова қилинган Изоҳларда ҳар бир тавсия, тегишли халқаро стандартларга бевосита таянган ҳолда батафсил тушунтириб берилган.

МОБК мазкур Тавсиялар кенг қўлланилади ва оммалаштирилади, деб умид қилади.

ОЗЧИЛИКЛАР ТИЛЛАРИДАН ТЕЛЕРАДИОУЗАТУВДА ФОЙДАЛАНИШ БЎЙИЧА ТАВСИЯЛАР

I. УМУМИЙ ТАМОЙИЛЛАР

1) Фикр ифодалаш эркинлиги

Ҳар бир шахс, жумладан миллий озчиликларга мансуб шахсларнинг фикр ифодалаш эркинлиги ўзи танлаган тил ва муҳитда, монеликсиз ва чегаралардан қатъи назар ахборот ва ғоялар олиш, излаш ва тарқатиш ҳуқуқини қамраб олади.

Мазкур эркинлик фақат халқаро ҳуқуқда кўзда тутилган ҳоллардагина чекланиши мумкин.

2) Маданий ва лисоний хилма-хиллик

Давлатлар турли тилларда ҳар хил фикр ва ахборот алмашуви тараққиёти муҳитини яратиш орқали танлов эркинлигини кафолатлаши лозим.

3) Хусусиятлар муҳофазаси

Ҳар бир киши, шу қатори миллий озчиликларга мансуб шахслар, жумладан телерадиоузатувда ўз тилидан фойдаланиш, ўз хусусиятларини асраш ва ривожлантириш ҳуқуқига эга.

4) Тенглик ва камситмаслик

Ҳар бир киши, жумладан миллий озчиликларга мансуб шахслар, телерадиодастурларда ўз фикрини ифодалаш эркинлиги ҳамда тенглик ва камситмаслик шароитида ўз хусусиятларини асраш ва ривожлантириш ҳуқуқига эгадир. Давлатлар, зарур ҳолларда телерадиоузатувда миллий озчиликларга мансуб шахсларнинг тилларидан фойдаланиш масаларида амалий тенгликни таъминлаш юзасидан алоҳида ва аниқ чора-тадбирлар кўриши зарур.

II. СИЁСАТ

- 5) Давлатлар телерадиодастурларда озчилик тилларидан фойдаланиш сиёсатини ишлаб чиқиши лозим. Сиёсат миллий озчиликларга мансуб шахсларнинг ўз хусусиятларини асраш ва ривожлантиришга бўлган эҳтиёжларини қондиришга қаратилиши лозим.

Мазкур сиёсатни ишлаб чиқиш ва қўллашда миллий озчиликларга мансуб шахсларнинг маслаҳат жараёнларида самарали иштирок этиш ҳуқуқи ва тегишли муассаса, ҳокимият органларида вакиллиги таъминланиши лозим.

- 6) Мустақил тартибга солувчи органлар давлат сиёсатининг амалга оширилиши ва бажарилиши учун масъул бўлиши лозим. Бундай органлар ошкора тарзда тузилиши ва фаолият юритиши лозим.
- 7) Давлат сиёсати юқори сифатли, кенг ва мувозанатли ахборот, таълим, маданий ва кўнгилочар дастурларни, жумладан миллий озчиликларга мансуб шахсларнинг эҳтиёжларини қондирувчи жамоат телерадиохизматларини қўллаб-қувватлаши лозим.
- 8) Давлат сиёсати миллий озчиликларга мансуб шахсларнинг ўз тилида телерадиохизматларни тузиш ва юргизишига шароит яратиши лозим.

III. ТАРТИБГА СОЛИШ

- 9) **Тартибга солишга рухсат**

Давлатлар фикр ифодалаш эркинлиги, маданий ва лисоний хилма-хилликнинг ҳимояси ҳамда тараққиёти, маданий ўзига хосликни асраш ва ривожлантириш ҳамда бошқалар ҳуқуқлари ва обрўси ҳурмат қилиниши учун телерадиохизматларни тартибга солиши мумкин. Мазкур тартибга солиш, жумладан лицензиялаш, қонун билан белгиланиши, холислик ва камситмаслик мезонларига асосланиши ва озчилик тилларидага

кўрсатув ҳамда эшиттиришларни чекламаслиги ёки чекловчи таъсир кўрсатишга интилмаслиги лозим.

10) **Тиллар равнақи**

Телерадиохизматларда тилдан фойдаланишни тартибга солиш мақсадида, давлатлар айрим тиллар қўлланилишини рағбатлантириши мумкин. Бир ёки бир неча тилни рағбатлантириш чора-тадбирлари бошқа тиллардан фойдаланишни чеклаб қўйишга олиб бормаслиги керак. Давлатлар бирор тилнинг оммавий ахборот воситаларида қўлланилишини тақиқлаши мумкин эмас. Оммавий ахборот воситаларида бирор тилнинг рағбатлантирилиши миллий озчиликларга мансуб шахсларнинг ҳуқуқларини камситмаслиги зарур.

11) **Тартибга солишнинг мутаносиблиги**

Ҳар қандай қоида, буюрувчи ёки тақиқловчилигидан қатъи назар, қонуний мақсадни кўзлаши ва шу мақсадга мутаносиб бўлиши лозим. Тартибга солиш мутаносиблигини баҳолаётганда, телерадиохизматларнинг хусусиятларини ва кенг ижтимоий муҳитга доир муайян омилларни эътиборга олиш лозим. Бу омилларга қуйидагилар киради:

- Чоранинг **хусусият ва мақсадлари**, жумладан унинг телерадиохизматлар сифати ва мувозанатлаштирилишига ҳисса қўшиши ҳамда фикрни ифодалаш эркинлигига, маданий ва лисоний хилма-хилликка ва маданий хусусиятларни асраш ва ривожлантиришга кўмаклашуви.
- **Мавжуд сиёсий, ижтимоий ва диний контекст**, жумладан маданий ва лисоний хилма-хиллик, бошқарув тузилмалари ва минтақавий хусусиятлар.
- Барча (миллий, минтақавий ва маҳаллий) даражада мавжуд давлат, хусусий ёки хорижий **телерадиохизматларининг сони, турлари, жўғрофий кенглиги, хусусиятлари, вазифа ва тиллари**. Телерадиохизматларни қабул қилишнинг молиявий чиқимлари, қабул учун техник имкониятлар ва эфирнинг ҳажми ҳамда сифати,

дастурнинг эфир вақти ва дастурлар тури ҳамда бошқа жиҳатларни эътиборга олиш зарур.

- *Тегишли тингловчиларниг ҳуқуқлари, эҳтиёжлари, билдирган ҳоҳишлари ва хусусиятлари*, жумладан уларнинг сони ва ҳар бир (миллий, минтақавий ва маҳаллий) даражада жўғрофий жойлашиши.

12) **Таржимадаги чекловлар**

Озчиликлар тилларида кўрсатув ва эшиттиришлар таржимаси, дубляж, синхрон таржима ёки суб-титрлашда ҳаддан ташқари ёки номуносиб талаблар қўйилмаслиги лозим.

13) **Чегаралароша кўрсатув ва эшиттиришлар**

Чегаралароша узатув, бевосита ёки қайта трансмиссия ёки трансляциялигидан қатъи назар, тил сабабларига кўра тақиқланмаслиги лозим.

Хорижий озчиликлар тилидаги телерадиоҳизматлар мавжудлиги давлатнинг мазкур тилдаги хизматларни ривожлантиришга кўмаклашув мажбуриятини бекор қилмайди ва ушбу тилдаги хизматлар қисқартирилишини оқламайди.

IV. ОЗЧИЛИКЛАР ТИЛЛАРИНИ ҚЎЛЛАШ

14) **Давлат кўмаги**

Давлат озчиликлар тилида телерадиоҳизматларни қўллаб-қувватлаши лозим. Бу жумладан, эфир вақти, субсидиялар ажратилиши ва озчиликлар тилида хизматларни ривожлантиришга кўмак шаклида бўлиши мумкин.

15) **Узатув имконияти**

Давлатлар озчиликлар тилидаги телерадиодастурларга амалий, жумладан тўлқин ажратиш, студиялар тузиш ва юргизиш ҳамда дастурлар режалаштириш орқали кўмаклашиши лозим. Бу соҳада, миллий озчиликларга мансуб шахсларнинг сони,

жўғрофий зичлиги, жойлашиши, эҳтиёж ва манфаатлари эътиборга олиниши лозим.

Озчиликлар тилидаги кўрсатув ва эшиттиришларнинг минтақавий ёки маҳаллий даражада мавжудлиги миллий миқёсда озчиликлар, айниқса тарқоқ озчиликлар тилларидаги дастурлар йўқлигини оқламайди.

А. Тўлқинлар

- Лицензия беришда давлатлар озчилик тилидаги кўрсатув ва эшиттиришлар учун бутун ёки қисман тўлқин ажратишни эътиборга олиши лозим.
- Башарти тўлқинлар сонида техник чекловлар бўлса ёки гуруҳлар ўз хизматларини кўрсатиш учун етарли захираларга эга бўлмаса, давлатлар «очиқ каналлар» - яъни айнан шу тўлқинда хизмат кўрсатиш доирасидаги турли лисоний гуруҳлар фойдаланувчи дастур узатиш объектларини қўллаш имкониятини кўриб чиқиши лозим.

Б. Телерадиохизматлар

- Давлатлар озчиликлар тилларидаги дастурларга нисбатан давлат ва жамоат телерадиохизматлари учун тегишли талабларни қўйиши мумкин.
- Давлатлар озчиликлар тилида хусусий телерадиодастурлар учун ўнғай (молиявий ёки бошқа) шароит яратиш имкониятини эътиборга олиши лозим. Бу лицензиялар ажратиш, тендер ўтказиш орқали ёки сўровчидан таклифига жавобан қилиниши мумкин. Давлатлар яна озчиликлар тилида телерадиохизматларни рақобат ҳақидаги қонунчиликдан озод қилиши ёки уларни муайян маъмурий тартиб-қоидалардан озод қилиш учун махсус муҳит ҳам яратиши мумкин.
- Миллий озчилик тилида телерадиохизмати бўлмаса, заруратга кўра давлатлар унинг тузилишига фаол кўмак бериши лозим.

В. Дастурлар тузилиши

Давлатлар миллий озчилик ахборот хизмати учун ажратилган вақт ва дастурлар режаси миллий озчиликлар сони ва зичлигини акс эттириши ва улар эҳтиёжлари ва манфаатларига мувофиқ бўлишини таъминлаши лозим. Миллий озчиликлар ўз тилида етарли телерадиохизматига эга бўлиши учун белгиланган эфир вақти ва дастур режаси ҳам эътиборга олинishi лозим. Бу мақсадларга лицензиялаш, хусусан озчиликлар тилида ахборот хизмати вақти ва муддатини белгилаш орқали ҳам эришиш мумкин.

16) Давлат маблағлари

Давлатлар озчиликлар тилидаги телерадиохизматга молиявий ёрдам кўрсатишни ўйлаб кўриши лозим. Бунга бевосита субсидиялар, қулай молиявий/солиқ муҳитлари яратиш орқали ва лицензия берилиши ёки ўзгартирилишидаги тўловлардан озод қилиш орқали эришиш мумкин. Амалий тенгликни таъминлаш учун кам сонли жамоалар тилларидаги ахборот хизматлари уларнинг сонига нисбатан фоиз ҳисобидан номутаносиб ҳажмда захира ва маблағларни талаб қилиши мумкин.

Давлатлар, хусусан молиявий кўмак орқали, озчилик тилларида аудио ва аудиовизуал материаллар ишлаб чиқарилиши ва тарқатилишини рағбатлантириши ва ривожлантириши лозим.

17) Салоҳият яратиш

Давлатлар озчиликлар тилидаги телерадиоузатув салоҳияти яратилишига ўз ҳиссасини қўшиши лозим. Бунга озчиликлар тилидаги маҳсулотларнинг мамлакатда ва хорижда тарқатилишига техник ёрдам бериш ва озчиликлар тилларида чегаралароша ахборот хизматини ривожлантиришга кўмаклашиш йўли билан эришиш мумкин. Қўшимча тарзда Давлатлар озчиликлар тилидаги телерадиохизмат ходимлар таълими ва малака оширишида қўллаб-қувватлаш имкониятларини кўриб чиқиши лозим.

ОЗЧИЛИКЛАР ТИЛЛАРИДАН ТЕЛЕРАДИОУЗАТУВДА ФОЙДАЛАНИШ БЎЙИЧА ТАВСИЯЛАРГА ИЗОҲЛАР

Мазкур изоҳлар ушбу Тавсияларга асосланган асосий халқаро стандартларнинг қисқа тавсифидир

I. УМУМИЙ ТАМОЙИЛАР

- 1) «Фикр ифодалаш эркинлиги» ҳуқуқи халқаро инсон ҳуқуқлари қимояси марказий омилидир. Унга ҳар бир шахснинг давлат аралашувисиз ва чегаралардан қатъи назар ахборот олиш ва тарқатиш ҳуқуқи киради. Бу 1948 йилги Умумжаҳон Инсон Ҳуқуқлари Декларацияси (УИҲД) 19-моддаси, 1966 йилги Фуқаролик ва Сиёсий Ҳуқуқлар тўғрисида Халқаро Шартнома (ФСҲХШ) 19-моддасида ва 1950 йилги Европа Инсон Ҳуқуқлари ва Асосий Эркинликлар Конвенцияси (ЕИҲК) 10-моддасида белгиланган. Масалан, ФСҲХШ 19-моддаси 2 в 3- бандларида таъкидланишича:
 2. Ҳар бир шахс фикр ифодалаш эркинлиги ҳуқуқига эга; бу ҳуқуққа чегаралардан қатъи назар ҳар қандай ахборот ва фикрларни оғзаки, ёзма, босма, ёки санъат шаклида ва ўзи танлаган восита орқали излаш, олиш ва тарқатиш эркинлиги киради.
 3. Ушбу модданинг 2-бандида кўзда тутилган ҳуқуқлар амалиёти муайян вазифа ва мажбуриятларни юклайди. Бинобарин, у баъзи чекловларга дуч келиши мумкин, лекин улар қонун белгилаб қўйилган бўлиши ва зарур бўлиши шарт:
 - (а) бошқалар ҳуқуқлари ва обрўсини ҳурмат қилиш учун;
 - (б) Миллий хавфсизлик ва жамоат тартибини сақлаш, ёки жамоат соғлиғи ёки маънавияти учун зарурдир.

ФСҲХШ қоидаларининг бажарилишини назорат қилиш учун тузилган БМТ Инсон Ҳуқуқлари Қўмитаси 10-Умумий Шарҳида

(1983) изоҳ берилишича, 19-моддада белгиланган фикр ифодалаш эркинлиги нафақат ҳар хил ахборот ва фикрлар олишнинг ўзи эмас, балки қўлланилган воситадан ҳам тааллуқлигини аниқлаштирди. ЕИХК ҳолида эса, Европа Инсон Ҳуқуқлари Суди *Обершик Австрияга қарши* (1991йил 22 майдаги ҳукм, А серияси, №204, 57-банд) ва *Аутроник АГ Швейцарияга қарши* (1990 йил 22 майдаги ҳукм, А серияси, №178, 47-банд) ишларида 10-модда нафақат ифодаланган фикр ва ахборот моҳияти, балки улар тақдим этилган шаклини ҳам ҳимоялашини билдирди. ЕХХК/ЕХХТ, Инсон Мезони Анжуманининг Копенгаген Учрашуви 1990 йилги ҳужжатида (Копенгаген Ҳужжати, 9.1-банд) ва ЕХХК Қатнашчи давлатлари Маданий мероси бўйича Краков симпозиуми 1991 йилги ҳужжатида (Краков ҳужжати, 6.1-банди) фикр ифодалаш эркинлигига урғу берилади. Копенгаген Ҳужжатида биноан, миллий озчиликларга мансуб шахслар ўз она тилларини шахсий ва ижтимоий ҳаётда қўллаш (32.1-банд) ҳамда она тилида ахборот тарқатиш, олиш ва алмашиш ҳуқуқига эга (32.5-банд).

Хендусейд Бирлашган Қироликка қарши (1976 йил 7 декабрдаги ҳукм, А серияси, №24, 49-банд) ишида, Европа Инсон Ҳуқуқлари Суди ЕИХК 10-моддасининг қуйидаги талқинини ҳавола этди: «Ифодалаш эркинлиги демократик жамиятнинг пойдевори бўлиб, ҳар бир шахснинг олға силжиши ва ривожини учун асосий шартлардан биридир. 10-модданинг 2-бандига биноан, бу фақат нафсониятга тегмовчи ёки бефарқ қаралган «ахборот» ёки «фикр»ларгагина эмас, балки Давлат ёки аҳолининг бирор қисми нафсониятига тегувчи, ларзалантирувчи ёки безовталантирувчи ахборот ва фикрларга ҳам тааллуқлидир. Плюрализм, бағрикенглик ва кенгфикрлиликнинг шундай талабларисиз «демократик жамият йўқдир». Бунинг маъноси бу жиҳатдан қўлланган барча «расмиятчилик», «шартлар», «чеклов» ёки «жазо»лар қонуний мақсадга мутаносиб бўлиши зарур».

- 2) 1966 йилги Иқтисодий, Ижтимоий ва Маданий Ҳуқуқлар бўйича Халқаро Шартнома (ИИМҲХШ) 15(а)-моддасига биноан аъзо давлатлар ҳар бир кишининг маданий ҳаётда иштирок ҳуқуқини тан олади. ФСҲХШ 27-моддаси, бошқалар қатори миллий озчиликларга мансуб шахсларнинг жамоада гуруҳнинг бошқа аъзолари билан биргаликда ўз маданиятидан роҳатланиш ёки ўз тилидан фойдаланиш ҳуқуқини ҳимоя қилади.

Телерадиохизматларда плюрализмни ҳимоя қилиш ва ривожлантириш, **маданий ва лисоний хилма-хиллик**ни акс эттиради ва у фикр ифодалаш эркинлигининг ажралмас қисмидир. ЮНЕСКОнинг 2001 йилги Умумжаҳон Маданий Хилма-хиллик Декларацияси 2-моддасига биноан, маданий плюрализмни таъминловчи сиёсат маданий хилма-хилликни амалда ифодалайди. Декларациясининг 6-моддасида таъкидланишича, маданий хилма-хиллик фикрларни ифодалаш эркинлиги, оммавий ахборот воситаларининг плюралиزمни ва кўплисонийлиги билан ҳам кафолатланади. «Информационферайн Лентия ва бошқалар Австрияга қарши» (1993 йил 24 ноябрдаги ҳукм, А серияси, №276) ишида Европа Инсон Ҳуқуқлари Суди фикрларни ифодалаш эркинлиги учун плюрализм муҳимлигига урғу берган. Ушбу ишда (38-бандда) Суд «жамиятнинг умумий қизиқиш уйғотувчи ахборот ва фикрларни олиш ҳуқуқини плюрализмсиз амалга ошириб бўлмаслигини, давлат эса бунинг олий кафили» эканлигини билдирди. Бу, айниқса, кенг қамровда узатилувчи дастурларга эга аудиовизуал оммавий ахборот воситаларига тааллуқлидир. Худди шу тарзда, Европа Кенгаши 1994 йилги Миллий Озчиликлар Ҳимояси бўйича Асосий Конвенцияси 9-моддаси 4-банди Аъзо Давлатлардан «миллий озчиликларга мансуб шахсларнинг оммавий ахборот воситаларига эгаллигига кўмаклашиш ва бағрикенгликни ривожлантириш ҳамда маданий плюрализмни таъминлаш мақсадида фойдаланиши учун зарур чоралар кўришни» талаб этади.

Бундан ташқари, 1989 йилги Европа Чегаралароша Телевидение Конвенцияси (ЕЧТК) (2002 йилда ўзгартириш ва қўшимчалар киритилган) 10бис-моддаси Аъзо давлатлардан **оммавий ахборот воситалари плюрализмини** хавф остида қолдирмасликларини талаб қилади. 1982 йилда Европа Кенгаши Вазирлар Қўмитаси томонидан қабул қилинган Фикр Ифодалаш ва Ахборот Эркинлиги ҳақида Декларация II(d) моддасида «ғоялар ва фикрлар хилма-хиллигини акс эттирувчи турли хил мустақил ва мухтор оммавий ахборот воситалари мавжудлигига» эришиш мақсади» белгиланган. ЕХХТ Қатнашчи Давлатлари Краков Хужжати 6.2-бандида хусусий секторда телерадиохизматлар хилма-хиллиги «плюрализм ҳамда санъат ва маданий фикр ифодалаш эркинлигини таъминлашга ёрдам беришига» ишонишларини билдиришди».

3) Давлатнинг миллий озчиликларга мансуб шахсларнинг **лисоний ва бошқа хусусиятларини** муҳофаза қилиш мажбурияти қатор халқаро-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган ва Европа Инсон Ҳуқуқлари Суди қаромоғидадир. 1992 йилги БМТ Миллий ёки Этник, Диний ва Лисоний Озчиликларга мансуб шахсларнинг Ҳуқуқлари тўғрисидаги Декларацияси (БМТ Озчиликлар бўйича Декларацияси) 1-моддаси айниқса тааллуқли:

1. Давлатлар ўз ҳудудларида озчиликларнинг мавжудлиги ва миллий ёки этник, маданий, диний ва лисоний хусусиятларини ҳимоялашади ва уларнинг ўзлиги равнақига мойил шароит яратишни рағбатлантиришади.
2. Давлатлар ушбу мақсадларга эришиш учун тегишли қонуний ва бошқа чораларни кўришади.

4-модда 2-банди яна «Давлатлар озчиликларга мансуб шахсларга ўз хусусиятларини ифодалаш ҳамда ўз маданияти, тили, дини, анъаналари ва урф-одатларини ривожлантириш учун чоралар кўришади, аммо миллий қонунларга хилоф ва халқаро стандартларга зид муайян амалиётлар бундан мустасно» деб белгилайди. 1989 йилги БМТ Бола Ҳуқуқлари Конвенцияси 17(а)-моддаси Аъзо Давлатлардан Конвенциянинг таълим мақсадларига биноан «оммавий ахборот воситаларининг ахборот ва материаллар тарқатишини рағбатлантириш», шу қатори 29-моддага мувофиқ боланинг ўз маданий хусусиятлари ва тилига ҳурматни ривожлантиришни талаб қилади. Асосий Конвенция ушбу моддаларни акс эттиради. Асосий Конвенция муқаддимасида плюралист ва ҳақиқий демократик жамият нафақат миллий озчиликларнинг лисоний хусусиятларини ҳурмат қилиши, балки яна «уларга мазкур хусусиятларини фикр ифодалаш, авайлаш ва ривожлантиришга шароит яратиши лозимлиги» белгиланган. Худди шу ҳужжатнинг 5-моддаси 1-банди Аъзо Давлатларга миллий озчиликларга мансуб шахсларнинг ўз «хусусиятлари марказий омилларини», жумладан, тилини сақлаб қолиш учун шароит яратишга кўмаклашув мажбуриятини очиқ-ойдин юклайди. ЕХҲТ Қатнашчи Давлатлари Европада Хавфсизлик ва Ҳамкорлик Кенгаши 1986-1989 йиллардаги Вена Давомий Учрашуви 1989 йилги Якуний Ҳужжати, (Вена Ҳужжати, Тамойиллар, 19-банд),

Копенгаген Хужжати (32 ва 33-бандлар) ва 1991 йилги ЕХХК Миллий Озчиликлар масалалари бўйича мутахассисларнинг Женевадаги Учрашуви Ҳисоботи (Женева Хужжати, III ва VII боблар) мувофиқ миллий озчиликларга мансуб шахсларнинг ўзига хослигини, шу жумладан лисоний хусусиятларини ҳимоялаш мажбуриятини олишган.

- 4) **Камситишни тақиқлаш**, шу жумладан лисоний асосда камситишни тақиқлаш, халқаро инсон ҳуқуқларининг негизий тамойилдир. Яққол лисоний асосда камситишни тақиқловчи халқаро ҳужжатлар қаторига: УИХД (2-модда); ФСҲХШ (2(1) ва 26-моддалар); ИИМҲХШ (2(2)-моддалар); БМТ Озчиликлар бўйича Декларацияси (2(1)-моддаси); ЕИХК (12-протокол 14 ва 1- моддалари); ва 2000 йилги Европа Иттифоқи Фундаментал Ҳуқуқлар Хартияси (21-модда) киради. ЕХХТ ҳужжатлари орасида 1975 йилги Хельсинки Якуний Акти (VII тамойил) ва Вена Хужжати (Тамойиллар, 13.7-модда) ўхшаш мажбуриятлар мавжуд ва Копенгаген Хужжати «ҳар қандай камситишни» тақиқлайди (5.9-банд).

Камситмаслик тамойили ҳар хил вазиятдаги шахсларга турлича муомала қилиш ва шу орқали **ҳаққоний тенгликка** эришиш мажбуриятини ўз ичига олади. Вена Хужжати (Тамойиллар) 19-банди, масалан, ЕХХТ Қатнашчи Давлатлари зиммасига миллий озчиликларга мансуб шахслар «том маънода тенглигини» таъминлаш мажбуриятини юклайди. Агар муносабатда фарқ камситмаслик руҳида бўлса, у маъноли ва холис мезонларга асосланган бўлиши, қонуний мақсадни кўзлаши, муносабатдаги фарқ ва кўзланган мақсад орасида зарур мутаносибликни намоён этиши лозим. Бу тамойил БМТ Инсон Ҳуқуқлари Қўмитасининг Камситмаслик ҳақидаги 18 Умумий Шарҳида (1989) ва Европа Инсон Ҳуқуқлари Суди томонидан алоҳида лисоний ҳуқуқларга нисбатан *Бельгия Лисоний Ишидаги қарорига* (1968 йил 23 июлдаги қарор, А серияси, №6) муҳокама қилинган.

Камситмаслик тамойили миллий озчиликларга мансуб шахсларнинг ҳақиқий тенглигига эришишни тезлатиш ва етишиш мақсадига қаратилган **махсус ва муайян чоралардан** фойдаланишни билдиради. Бу ғоя 1965 йилги Халқаро Ирқий Камситишнинг Барча Шакллари Тугатиш Конвенцияси 1(4)-

ва 2(2)-моддалари ва 1979 йилги Халқаро Аёллар Камситилишининг Барча Шакларини Тугатиш Конвенциясининг 3 ва 4-моддаларида очиқ-ойдин акс этган. Копенгаген Хужжати 31-бандида, ЕХХТ Қатнашчи Давлатлари «зарур ҳолларда миллий озчиликларга мансуб шахсларнинг инсон ҳуқуқлари ва асосий эркинликлар амалиёти ва фойдаланишида бошқа фуқаролар билан том маънода тенглигини таъминлаш» учун махсус чоралар кўриш мажбуриятини олишди. БМТ Озчиликлар бўйича Декларацияси 4(1)-моддаси Давлатлар «миллий озчиликларга мансуб шахслар барча ўз инсон ҳуқуқлари ва асосий эркинликларига камситишсиз ва қонун олдида том маънода тенглиқда амал қилишларини таъминлаш учун зарурат ҳолларида чоралар кўришини» белгилайди. Асосий Конвенция 4(2)-моддаси Аъзо Давлатлардан «миллий озчиликларга мансуб шахсларнинг том маънода ва ҳаққоний тенглигини таъминлаш учун етарли чоралар кўришини талаб этади ва уларнинг шароити текшириб борилади». 1992 йилги Европа Минтақавий ёки Озчиликлар Тиллари (Европа Лисоний Хартияси) Хартияси 7-моддаси 2-банди озчиликлар тиллари тенглигини таъминлашга қаратилган чоралар камситувчи деб ҳисобланмаслигини очиқ қайд этади.

II. СИЁСАТ

- 5) ЕХХТ Қатнашчи Давлатлари ўз ҳудудида миллий озчиликларга мансуб шахсларнинг лисоний ва бошқа хусусиятлари ҳимояси ва равнақи учун **шароит яратиш** мажбуриятини олишган (Копенгаген Хужжати, 33-банд). Асосий Конвенция 5-моддаси 1-бандида айнан шу вазифа белгиланган. Асосий Конвенция 9(4)-моддасида Аъзо Давлатлардан «миллий озчиликларга мансуб шахсларнинг оммавий ахборот воситаларидан фойдаланишини таъминлаш, бағрикенгликни тарғиботи ва маданий плюрализмга имкон яратиш мақсадида керакли чораларни» кўриш талаб этилади. Европа Лисоний Хартияси 7-моддаси 1-банди Аъзо Давлатлардан «ўз сиёсати, қонунчилиги ва амалиётини» шу қатори «минтақавий ва озчиликлар тилларини сақлаш мақсадида уларни қўллаб-қувватлаш учун қатъий чоралар кўриш эҳтиёжига» ва «минтақавий ва озчиликлар тилларини нутқда шахсий ва жамият ҳаётида қўлланилишини рағбатлантириш ва/ёки кўмаклашиш» асосида

қуришини талаб қилади. 7-модда 3-бандида Томонлар оммавий ахборот воситалари «мамлакатдаги барча лисоний гуруҳлар орасида ўзаро ҳамфикрлик»ни ривожлантиришга рағбатлантириш мажбуриятини олишган. Бола Хуқуқлари Конвенцияси 17(d) моддасига биноан «Аъзо Давлатлар оммавий ахборот воситалари миллий озчиликка ёки маҳаллий халққа мансуб боланинг лисоний эҳтиёжларига алоҳида эътибор беришга рағбатлантириши лозим».

ЕХХТ Қатнашчи Давлатлари миллий озчиликларга мансуб шахсларга жамият ҳаётида, иқтисодий фаолиятда ва ўз жамоаларини қуришда тенг имкониятларга эга бўлиши учун шароит яратиш мажбуриятини олишган (Женева Хужжати IV боби). Асосий Конвенция 15-моддасига биноан «Томонлар миллий озчиликларга мансуб шахсларнинг маданий, ижтимоий ва иқтисодий ҳаёт ва айниқса уларга тааллуқли ҳолларда, жамоат ишларида **самарали иштироки** учун зарур шароитни яратишади». Копенгаген Хужжати 33-бандида, ЕХХТ Қатнашчи Давлатлари шу қатори миллий озчиликларнинг лисоний хусусиятлари муҳофазаси учун чоралар кўришда ва «ҳар бир Давлат қарор чиқариш тартиб-қоидаларига биноан мазкур озчиликлар ташкилотлари ва уюшмалари билан алоқа қилиш ва тегишли маслаҳат ўтказиш» мажбуриятини олишган. Женева Хужжатининг III бобида ЕХХТ Қатнашчи Давлатлари миллий озчиликларга мансуб шахсларнинг ёки улар вакилларининг раҳбарлик ёки маслаҳат органларида демократик тарзда қатнашиши жамият ишларида самарали иштирокнинг муҳим омили эканлиги қайд этилган. Европа Лисоний Хартияси 11(3)-моддаси Томонлардан оммавий ахборот воситаларини тартибга солувчи органларда озчиликлар тилидан фойдаланувчиларнинг манфаатлари эътиборга олинганлиги ёки вакиллиги мавжудлигини таъминлашни талаб қилади.

- б) **Мустақил тартибга солувчи органларга** эҳтиёж демократия ва ижобий бошқарув тамойиллари ва энг афзал халқаро амалиётдан келиб чиққан. Европа Кенгаши Вазирлар Кенгаши Аъзо Давлатларга Оммавий Ахборот Воситалари Плюрализмини ривожлантириш бўйича № R 99 (1) Тавсиясида «хусусий оммавий ахборот воситаларини лицензиялашга масъул миллий органлар ўз вазифасини бажаришда плюрализмга эътибор бериши лозимлиги» қайд этилади (Илова, 1 боб, мулкдорликни

тартибга солиш: эфир ва матбуот). 1998 йилги Миллий озчиликларнинг Лисоний Ҳуқуқларига оид Осло Тавсияларида 10-Тавсияда «дастурлар таркиби ва мўлжалини назорат қилувчи жамоат оммавий ахборот органлари мустақил бўлиши ва таркибида миллий озчиликларга мансуб шахслар мустақил фаолият юритиш шарт», деб белгиланган.

- 7) Европа Кенгаши Вазирлар Қўмитаси № R 96 (10) рақамли Жамоат Телерадиоҳизмати Мустақиллиги Кафолатларига оид Тавсиясида, **жамоат оммавий ахборот хизматининг** «Ҳамма учун миллий ва минтақавий даражадаги плюралист алоқанинг ажралмас омили, ахборот, таълим, маданият ва кўнгилочишдан иборат асосий дастур» сифатидаги ўрнига урғу беради. Европа Инсон Ҳуқуқлари Суди *Лентия ишида* (33-банд) жамоат телерадиоҳизматларининг дастурлар сифат ва мувозанатини таъминлашдаги ўрнини тан олган. Европа Лисоний Хартияси 11-моддаси 1-бандида телерадиоҳизматлар озчиликлар тилидан фойдаланувчилар учун «жамоат хизмати»ни бажаришини очиқ қайд этилган. Европа Кенгаши Вазирлар Қўмитаси Аъзо Давлатларга Рақамли Телерадиоэфирга Демократик ва Ижтимоий Ҳисса қўшишга оид Чоралар бўйича 9-Тавсиясида (2003 йил) демократик жамиятда жамоат телерадиоҳизматларининг ўрни «демократик жамиятларнинг сиёсий, ҳуқуқий ва ижтимоий тузилмалари пойдеворидаги қадриятлар ва айниқса инсон ҳуқуқлари, маданият ва сиёсий плюрализмга ҳурмат»ни қўллаб-қувватлашдан иборат эканлигига урғу берилади.

Европа Кенгаши Вазирлар Қўмитаси «жамоат телерадиоҳизматлари зиммасига бағрикенглик ва ҳамфикрлик маданиятини ривожлантириш учун алоҳида мажбурият юкланган ва оммавий ахборот воситалари сиғдирмасликка қарши кураш муҳитини яратишда қудратли кучдир» деб қайд этади (Аъзо Давлатларга Оммавий Ахборот Воситалари ва Бағрикенглик Муҳитини ривожлантиришга оид (№(97)21 рақамли Тавсиянинг 5-банди). Аъзо Давлатларга Янги Коммуникация ва Ахборот Хизматларига оид Умумжамоа Хизмати бўйича R (99) 1-рақамли Тавсияда, Вазирлар Кенгаши давлат органлари ва хусусий сектор орасида янги коммуникация ва ахборот хизматидан фойдаланувчилар учун ҳамкорликнинг таъсирини таъкидлайди.

- 8) Озчиликларга мансуб шахсларга ўз тилида **телерадиохизматларини тузиш ва юргизиш** ҳуқуқи Асосий Конвенциянинг 9-моддаси 3-бандида кафолатланган. Европа Лисоний Хартияси 11-моддасида лисоний озчиликлар учун шундай имкониятлардан фойдаланиш учун мавжуд давлат сиёсати йўналишларини белгилайди.

Ш. ТАРТИБГА СОЛИШ

- 9) Телерадиохизматларни тартибга солиш мазкур Тавсияларда санаб ўтилган **умумий тамойилларга мувофиқ**, жумладан фикр ифодалаш эркинлиги, озчиликлар тилида телерадиохизмат орқали камситмаслик асосида маданий ва лисоний хилма-хиллик муҳофазаси ҳамда лисоний хусусиятларни ҳимоялаш орқали амалга оширилади. Фикр ифодалаш эркинлиги ҳуқуқига аралашувчи тартиб-қоидалар ФСХХШ 19-моддаси 3-банди ва ЕИХК 10-моддасига 2-бандига оид бўлиб, кейингисига кўра «бу эркинликлар амалиётини қонунда белгиланган миллий хавфсизлик манфаатлари, ҳудудий бўлинмаслик ёки жамоат хавфсизлиги, тартибсизликлар ёки жинойтнинг олдини олиш, бошқа шахслар соғлиғи, қадр-қиммати, обрў ва ҳуқуқларини муҳофазаси, махфий тарзда олинган ахборот фош этилишига йўл қўймаслик ёки суд ҳокимияти обрўси ва холислигини таъминлаш» ҳолатларидан бошқа ҳолларда чекланиши ман этилади.

ЕИХК 10-моддаси 1-бандига биноан, лицензиялаш оммавий ахборот воситаларини тартибга солишнинг бир имкониятидир. Асосий Конвенция 9-моддаси 2-бандига биноан миллий озчиликларнинг фикр ифодалаш эркинлиги ва оммавий ахборот воситаларидан фойдаланиш масаларида Аъзо Давлатлар «камситишсиз ва холис мезонларга асосан радио, телевидение ва кинотеатр корхоналари лицензияланишини» жорий қилиши мумкин. ЕХХТ Краков Хужжати (6.1-банд) ва Женева Хужжати (VII боб) ҳисоботида, Қатнашчи Давлатлар оммавий ахборот воситаларини фақат қонунда белгиланганидек ва халқаро стандартларга биноан тартибга солиш мажбуриятини олишди.

- 10) ЕХХТ Қатнашчи Давлатлари миллий озчиликларга мансуб шахсларнинг «ўз она тилида ахборот тарқатиш, олиш ва алмашиш» ҳуқуқини тан олишади (Вена Хужжати, Инсонпарвар ва бошқа соҳаларда ҳамкорлик, Ахборот, 45- банд; Копенгаген Хужжати, 32.5-банд). Ушбу ҳуқуқ **лицензиялаш ёки тартибга солишнинг** бошқа турлари орқали чекланмаслиги лозим. Европа Инсон Ҳуқуқлари Комиссияси ўз *Ферайн Алтернативс Локалрадио Берн Швейцарияга қарши* ишида (1986 йил, 16 октябрь, №10746/84) ва *Хендисайг* ҳукмига асосланиб, лицензиялаш тизими плюрализм, бағрикенглик ва кенгфикрлилик талабларига мувофиқ бўлишини қайд этди. Комиссия бу телерадиодастур тилига ҳам тааллуқли эканлигини қайд этди:

..телерадиоҳизматга лицензия беришнинг рад этилиши 10-модда ва алоҳида ҳолатларда Европа Конвенцияси 14-моддасига кўра муаммо туғдириши мумкин. Бундай муаммо, масалан, агар лицензия рад этилиши оқибатида ҳудуд аҳолисининг анча қисми ўз она тилида кўрсатув ва эшиттиришсиз қолганда туғилади.

Хусусий оммавий ахборот воситаларига келганда эса, Европа Кенгаши Парламент Ассамблеяси 1589 рақамли Европада Оммавий Ахборот Воситаларида Ифодалаш Эркинлиги Тавсияси 17(vi) бандида (2003) Аъзо Давлатларни «озчиликлар тилларида хусусий оммавий ахборот воситалари тузилиши ва фаолиятида чекловларни бекор қилишга» ундади.

- 11) **Тартиб-қонданнинг мутаносиблиги** хусусида шуни айтиш керакки, Европа Инсон Ҳуқуқлари Суди ЕИХК 10-моддасидаги телерадиоҳизматларнинг тартибга солиниши қонуний мақсадга эга бўлиши ва шу мақсадга мутаносиб бўлиши кераклигини кўп мартаба қайд этган.

Лентия ишига доир қарорнинг 32-бандида Суд техник талаблардан ташқари лицензиялаш учун қуйидаги мезонларни санаб ўтган: «Назарда тутилган станциянинг хусусиятлари ва мақсадлари, унинг миллий, минтақавий ёки маҳаллий миқёсдаги тингловчилари, муайян тингловчиларнинг ҳуқуқ ва эҳтиёжлари ва халқаро ҳуқуқий ҳужжатлардан келиб чиқадиган мажбуриятларнинг бажарилиши». Ўзининг *Теле 1*

Приватфернзегезелшафт МБХ Австрияга қарши (2000 йил 21 сентябр, № 32240/96, 39-40-бандлар) ҳукмида, Суд **тингловчилар сони ва улар учун муқобил дастурлар (масалан, кабель телевидение) мавжудлиги** чекловлар мутаносиблигини белгилашга тааллуқли омиллар эканлигини қайд этди. *Ферайн Альтернатив Кейс* ишида, Комиссия сиёсий шароит — «масалан, маданий ва лисоний плюрализм, водий ва тоғлик минтақалар орасида мувозанат ва мутаносиб федератив сиёсат» ҳам қоидалар мутаносиблигини аниқлашда эътиборга олиниши мумкинлигини қайд этди.

- 12) Аудиовизуал ишларни озчиликлар тилидан ва тилига **таржима, дубляж, синхрон таржима қилиш ва субтитрлаш** масалаларини тартибга солиш фикр ифодалаш эркинлигига мувофиқ бўлиши, озчиликлар ҳимоясига оид халқаро мажбуриятларнинг бажарилишига ва давлатдаги миллий озчиликларга мансуб шахслар билан давлат кўпчилик аҳолиси орасида ҳамфикрлик, бағрикенглик ва дўстлик раванқига ҳисса қўшиши лозим. Тартиб-қоидалар озчиликлар тилидаги узатиш хизмати ёки узатувнинг қабул қилинишига тўсқинлик қилмаслиги лозим. Европа Лисоний Хартияси 12-моддасида Аъзо Давлатлардан минтақавий ёки озчиликлар тилидаги ишлардан фойдаланишга таржима, дубляж, синхрон таржима қилиш ва субтитрлашда ёрдам кўрсатиш ва зарур ҳолларда таржима ва атамашунослик хизматини яратиш, ривожлантириш ва молиялаштириш орқали кўмак бериш талаб этилади.
- 13) ФСҲҲШ ва ЕИҲК фикр ифодалаш эркинлигини «давлат чегараларидан қатъи назар» кафолатлайди. **Чегаралароша узатувнинг эркин қабули** Асосий Конвенция 17-моддаси ва ўхшаш сўзларда Копенгаген Ҳужжати 32.4-бандида белгиланганидек, миллий озчиликларга мансуб шахсларнинг чегаралароша, айниқса ўхшаш этник, маданий, лисоний ёки диний хусусиятлар ёки умумий маданий меросга эга шахслар билан эркин ва тинч алоқалар ўрнатиш ва олиб бориш ҳуқуқларининг бир жиҳатидир.

ЕЧТК 4-моддасига биноан, Томонлар қисман «мазкур Конвенция шартларига мувофиқ дастур хизматларини ўз ҳудудида қабул қилиш эркинлиги ва қайта узатувни чекламасликни кафолатлашади». Қўшимча тарзда, Европа

Лисоний Хартияси 11-моддаси 2-бандида тартибга солишга рухсат берилиб, «Томонлар бошқа давлатлардан минтақавий ёки маҳаллий тил билан бир хил ёки ўхшаш тилдаги радио ва телеузатувлар бевосита қабул эркинлиги ва қўшни давлатлардан мазкур тилларда радио ва телеузатувларнинг қайта узатилишига қаршилиқ қилмасликни кафолатлашини» қайд этилади.

Ва ниҳоят, чегаралароша узатувлар давлатларни Асосий Конвенция 9-моддасига биноан мамлакат ичкарасида ишланган узатувга ёрдам бериш мажбуриятдан озод этмайди. Асосий Конвенция Маслаҳат Қўмитаси фикрига кўра, «..қўшни давлатлардан узатилувчи дастурларнинг мавжудлиги миллий озчиликларга тааллуқли ички масалалар бўйича дастурлар ва озчиликлар тилида дастурлар тузиш заруратидан озод қилмайди» (Албанияга оид хулоса, 50-банд, 2002 йил). Миллий озчиликларнинг лисоний ҳуқуқларига оид Осло Тавсияларининг 11-Тавсиясида янада аниқроқ тарзда таъкидланишича: «Хорижий оммавий ахборот воситаларидан фойдаланиш ноўрин тарзда чекланмаслиги лозим. Мазкур фойдаланиш тегишли озчиликлар яшовчи Давлатда озчиликлар учун ажратилган ва давлат молиялаштирган эфир вақтини қисқартиришга олиб келмаслиги лозим».

IV. ОЗЧИЛИКЛАР ТИЛЛАРИНИ ҚЎЛЛАШ

- 14) Давлатларнинг озчиликлар тилларидаги телерадиоҳизматларни қўллаб-қувватлаш тамойили қатор халқаро ҳужжатларда акс эттирилган. ФСҲХШ 27- моддасига биноан Аъзо Давлатлар озчиликлар ўз ҳуқуқларидан тўлиқ фойдаланишини таъминлашга ва озчиликларга мансуб шахсларнинг ўз маданияти ва тилидан фойдаланиш ва уни ривожлантириш ҳуқуқлари ҳимояси учун зарур ижобий чораларни кўришга мажбурдир. БМТ Озчиликлар бўйича Декларацияси 4-моддаси 1-бандида миллий озчиликларга мансуб шахслар ўз инсон ҳуқуқларидан самарали фойдаланиши учун «Давлатлар зарурат бўйича чоралар кўришга мажбурлиги» қайд этилган. Асосий Конвенция 6-моддаси 1-бандига биноан Томонлар шахслар орасида, «лисоний хусусиятларидан қатъи назар» ва шу қатори оммавий ахборот воситалари орқали «ўзаро ҳурмат, ҳамфикрлик ва ҳамкорликни» ривожлантириши лозим. Европа Лисоний Хартияси 7-моддаси 1(с)-бандида Томонлар

«минтақавий ёки маҳаллий тилларни сақлаб қолиш учун уларни ривожлантиришда дадил ҳаракатлар зарур»лигига розилик билдиришган. ЕЧТК 10(3)-моддасига биноан, Аъзо Давлатлар «телерадиохизмат кўрсатувчилар орасида камситишсиз, Европада ва айниқса чекланган лисоний ҳудуд ёки аудиовизуал ишлаб чиқариш қуввати паст давлатларда Европа дастурлари ишлаб чиқарилишини қўллаб-қувватлаш учун энг афзал восита ва услубларни биргалиқда излаб топиш мажбуриятини олишади». Европа Лисоний Хартияси 11(1)(a, b ва c) моддаларида Давлатлардан минтақавий ёки озчиликлар тилида радио ёки телеканал ёхуд дастурларини яратиш, рағбатлантириш ёки кўмаклашиши талаб қилинади. Бундан ташқари, Европа Лисоний Хартияси 11(1)(d) моддасида Аъзо Давлатлардан «минтақавий ёки озчиликлар тилида аудио ва аудиовизуал дастурларини яратиш ва тарқатишни рағбатлантириш ёки кўмаклашиш» талаб қилинади.

Шу тарзда, халқаро ҳуқуқий ҳужжатларда озчиликлар тилида эфирдан **фойдаланиш имкони** зарурлигини қайд этилган. Масалан, Асосий Конвенциянинг 9-моддаси 4-бандида айтилишича: «Томонлар, ўз ҳуқуқий тизимлари доирасида, миллий озчиликларга мансуб шахсларнинг оммавий ахборот воситаларидан фойдаланиш имкониятларини қўллаб-қувватлаш учун зарур чораларни кўришади». 9(1)-моддада миллий озчиликларга мансуб шахсларнинг оммавий ахборот воситаларидан фойдаланишларида камситилиши тақиқланади. Европа Лисоний Хартияси 12-моддаси 1(a)-бандида Аъзо Давлатларга «минтақавий ёки озчилик тилларида ишланган дастурлардан фойдаланишнинг турли йўллари ривожлантиришга кўмаклашиш» мажбурияти юкланган.

- 15) Озчиликларга ўз тилларида телерадиоузатувлардан фойдаланиш имкониятини яратаётганда, давлатлар миллий озчиликларга мансуб **шахсларнинг сони, зичлиги ва жойлашганлиги ҳамда уларнинг эҳтиёж ва манфаатларини** эътиборга олишга оид талаблар, Давлатларга Ушбу воситалардан фойдаланишда ҳақиқий тенгликни таъминлашида кўмаклашиш учун мўлжалланган. Европа Лисоний Хартияси 11-моддаси 1-бандига кўра, «оммавий ахборот воситаларига нисбатан сиёсат ҳар бир тилнинг мавқеига мувофиқ бўлиши лозим». Миллий озчиликларнинг лисоний ҳуқуқларига оид Осло Тавсияларининг

9-Тавсияси эфир вақти ва сифати «миллий озчиликнинг сони, зичлиги, мавқеи ва эҳтиёж»ларига мувофиқ бўлишини талаб қилади. Миллий озчиликларга мансуб шахсларнинг оммавий ахборот воситаларидан фойдаланишларини қўллаб-қувватлашда Асосий Конвенция Аъзо Давлатлардан маданий плюрализм ва бағрикенгликка имкон беришни (9(4) модда) ва барча кишилар орасида ўзаро ҳурмат, ҳамкорлик ва ҳамфикрликни ривожлантиришни (6(1) модда) талаб қилади. Европа Лисоний Хартияси 7(1)(e)-моддаси минтақавий ёки озчиликлар тилидан фойдаланувчи гуруҳлар ва худди шундай ёки ўхшаш тилдан фойдаланувчи Давлатдаги бошқа гуруҳлар орасида алоқалар, жумладан оммавий ахборот воситалари орқали, ва турли тиллардан фойдаланувчи бошқа гуруҳлар билан маданий алоқалар ўрнатиш муҳимлигини қайд этади. Худди шу ҳужжат минтақавий ёки маҳаллий тил ишлатиладиган ҳудудда яшовчи ва бу тилда сўзлашмовчилар ўрганиш ҳоҳишини билдирсалар, улар учун шароит яратиш муҳимлигини ҳам қайд этади (7(1)(g)). Миллий даражада ҳам тегишли озчилик тилида муносиб савиядаги кўрсатув ва эшиттиришлар рағбатлантирилиши лозим. Бу, айниқса, тарқоқ жойлашган озчиликлар учун муҳимдир.

Ушбу Тавсияларнинг А, Б ва В бўлимларида давлатлар учун телерадио хизматларида озчиликлар тилини қўллаб-қувватлаши бўйича қатор тавсия қилинган услублар рўйхати келтирилган. Улар давлатлардаги энг афзал тажриба ва Тавсиялардаги тамойилларни акс эттиради. Озчиликлар тилларида **жамоат телерадиоохизмати мавжудлиги** борасида алоҳида мажбуриятга урғу берилган. Марказий Европа Ташаббусининг 1994 йилги Озчиликлар Ҳимояси Воситаси 19-моддасига кўра, жумладан, «давлат тасарруфидаги телерадиокомпаниялари мавжуд бўлган ҳолларда» Давлатлар зарурат бўйича миллий озчиликларга мансуб шахсларнинг бундай оммавий ахборот воситаларидан эркин фойдаланиши ва ўз тилида бундай дастурлар ишлай олишини таъминлаши лозим. ЕИ доирасида эса, 1997 йил июнида Амстердам Шартномаси Аъзо Давлатлари Жамоат Телерадиоохизмати Протоколида «Аъзо Давлатларда жамоат телерадиоохизмати бевосита ҳар бир жамиятнинг демократик, ижтимоий ва маданий эҳтиёжларига ва оммавий ахборот воситалари плюрализмини сақлашга қаратилган», деб белгиланган.

Хусусий оммавий ахборот воситаларига озчиликлар тилида ахборот хизматини турли йўллар билан, жумладан, **лицензиялаш** орқали рағбатлантириш мумкин. Европа Кенгаши Вазирлар Қўмитаси Аъзо Давлатларга «хусусий ахборот хизматларини лицензияловчи миллий органлар ўз вазифасини бажаришда оммавий ахборот воситалари плюрализмига алоҳида эътибор беришни» тавсия қилади. (Аъзо Давлатларга оммавий ахборот воситалари плюрализминини ривожлантириш чоралари бўйича Тавсияларга Илова № R99 1, Мулкдорликни тартибга солиш: Эфирга узатиш ва матбуот). ЕХХТ Женева Хужжати VII боби Давлатнинг электрон оммавий ахборот воситаларини алоҳида қўллаб-қувватлашга, жумладан миллий озчиликларнинг лисоний хусусиятларини дастурларда эътиборга олишга ундайди.

- 16) Озчилик тилларида ахборот хизматига **молиявий ёрдам** бериш масалаларини кўриб чиқишга давлатларни ундаш миллий озчиликларга мансуб шахсларнинг бундай оммавий ахборот воситаларидан тенг фойдаланишини таъминлаш талабларидан келиб чиқади. Марказий Европа Ташаббусининг Озчиликлар Ҳимояси Воситаси 19-моддасига кўра, жумладан, «Давлатлар миллий озчиликларга мансуб шахсларнинг, давлатдаги тегишли қоидаларга биноан ва имкон қадар молиявий ёрдам билан, ўз тилида оммавий ахборот воситаларидан фойдаланиш ҳуқуқини кафолатлашади». Камситмаслик тамойили озчиликлар тилидаги телерадиохизматлари Давлатнинг оммавий ахборот воситаларига ёрдамидан одилона ҳиссасини олишини талаб этади. Европа Лисоний Хартияси 11-моддаси (1)(f)-бандида Аъзо Давлатлар, агар «қонунда умуман оммавий ахборот воситаларига молиявий ёрдам берилиши кўзда тутилган бўлса, минтақавий ёки озчиликлар тилини қўлловчи оммавий ахборот воситаларининг қўшимча чиқимларини қоплаши» ёхуд «минтақавий ёки озчиликлар тилида аудиовизуал ишлаб чиқаришга молиявий кўмаклашиш учун мавжуд чораларни кўриши» талаб қилинади.

Озчиликлар тилларида **аудиовизуал дастурлар ишлаб чиқарилиш ва тарқатиш** масаласига келганда, юқорида Европа Лисоний Хартиясининг 11-моддаси (1)(d)-банди Аъзо Давлатлар зиммасига «минтақавий ёки озчиликлар тилларида аудио ва аудиовизуал дастурлар ишлаб чиқариш ва тарқатишни рағбатлантириш ва ривожлантириш» мажбуриятини юклайди.

Европа Кенгаши Вазирлар Қўмитаси «Европа телекўрсатув бозорларида чекланган жўғрофий ёки лисоний қамров ёки паст аудиовизуал имкониятли минтақалар ёки давлатлардан чиққан аудиовизуал ишларни тарқатиш ва эфирда узатишни ривожлантиришга қаратилган Тамойиллар» деб номланган R(93) 5-Тавсиясида ЕИХК 10-моддасида белгиланган эркинликлардан «чекланган жўғрофий ёки лисоний қамров ёки паст аудиовизуал имкониятли минтақалар ёки мамлакатларда ишлаб чиқарилган маҳсулотларни Европа телекўрсатув бозорларида тарқатиш учун самарали фойдаланиши мумкин» деган фикр билдирилган. Европа Иттифоқининг 97/36/ЕС директиваси муқаддимаси 31-бандида Ҳамжамият учун «ҳар бир аъзо давлатнинг аудиовизуал салоҳиятини ва Европа Иттифоқидаги кам қўлланилувчи тиллар муҳофазасига эҳтиёжни» эътиборга олиб, мустақил ишлаб чиқарувчиларни қўллаб-қувватлаш заруратига урғу берилади. «Мустақил ишлаб чиқарувчи» тушунчасини белгилашда аъзо-давлатлар «ишлаб чиқарувчи корхона эгалиги, шу телерадиокорхонага берилган дастурлар миқдори ва иккиламчи ҳуқуқларга эгалик каби тегишли мезонларни белгилаши лозим» (Европа Парламенти 97/36/ЕС директиваси ва Кенгашнинг Телекўрсатув фаолияти бўйича Аъзо-давлатларда қонунлар, йўриқномалар ёки маъмурий қарорлар билан белгиланган баъзи тартибларни мувофиқлаштиришга оид 1997 йил 30 июндаги 89/552/ЕЕС Директиваси).

- 17) Озчиликлар тилларида телерадиоузатув **салоҳиятини ошириш** тўғрисидаги талаблар юқорида саналган кўп ҳужжатларда баён этилган. Европа Лисоний Хартиясининг 11-моддаси (1)(g)- бевосита банди Аъзо-давлатлар зиммасига «минтақавий ёки озчиликлар тилида ишловчи журналистлар ва оммавий ахборот воситаларининг бошқа ходимларининг ўқитилишини кўмак бериш» мажбуриятини юклайди.